

Гене́за та жанрові́ модифікації́ вінка сонетів в українській літературі

Вінницький національний технічний університет

Анотація на статтю Білостегнюк Ю.Г. Гене́за та жанрові́ модифікації́ вінка сонетів в українській літературі

У роботі поданий аналіз розвитку сонета як жанру строфічної форми від початку його застосування до сучасних літературних доробок, демонструючи поліфункціональність цього жанру (сонет-портрет, сонет-пейзаж, сонет-медитація, сонет-реквієм тощо). Належна увага відводиться аналізу будови жанру, в залежності від авторства, часу написання, теми та художньо-естетичній орієнтації. Поданий історико-літературний аналіз підтверджує незаперечну істину існування в сучасній вітчизняній поезії вінків сонетів як окремих жанрових різновидів.

Ключові слова: найскладніша сонетна композиція – вінок сонетів, акровірш, сонетна строфа, архітектоніка вінка сонетів, історія українських вінків сонетів.

Abstract Article Belostehnyuk J.G. Genesis and genre modifications of crown of sonnets in Ukrainian literature

The paper analysis the sonnet as a strophic form genre from the beginning of its application to contemporary literary achievements, demonstrating the genre multifunctional (sonnet-portrait, landscape sonnet, sonnet-meditation, sonnet-requiem etc.). Appropriate attention is given to analysis of the structure of the genre, depending on the authorship time of writing, themes and artistic and aesthetic orientation. Historical and literary analysis confirms the undeniable truth of existence in modern domestic crown of sonnets poetry genre as separate species.

Keywords: the most complex composition - the crown of sonnets, acrostics, architectonic of crown of sonnets, history of Ukrainian crown of sonnets.

З'ясувати точну дату походження цього жанру неможливо через надзвичайно активну його міграцію. Гене́зис сонета і понині викликає безліч дискусій. Сонет з'явився на зламі століть від Середньовіччя до Відродження: перша доба надавала більшого значення ідеї твору, а друга – художній формі. Гадають, що ця строфічна форма виникла за часів імператора Фрідріха II.

Першим автором сонета був італійський поет Джакомо да Лентіні (Jakomo da Lentini), який належав до так званої “сицилійської” поетичної школи і творив у першій половині XIII ст. Пізніше – в XIV–XV століттях сонет широко розроблявся такими відомими поетами, як Ф.Петрарка, Т.Тассо, Данте Аліґ'єрі. Згодом сонет як строфічна форма набув популярності у всій світовій поезії.

У тій же італійській поезії вперше з'явилась і найскладніша сонетна композиція – вінок сонетів. Проте досі думки різних теоретиків поезії щодо часу її появи і встановлення перших авторів суттєво розходяться. Донедавна в слов'янському літературознавстві вважалося, що першовідкривачем форми вінка сонетів був словенський поет XIX ст. Франце Прешерн, який створив свій вінок сонетів у 1833 (опублікував у 1834 р.). Відомий російський віршознавець М.Л. Гаспаров відносить факт появи вінка сонетів до епохи бароко. Інший російський теоретик літератури Л.І. Тимофєєв твердить (без будь-яких подальших уточнень), що поетичні форми вінків сонетів виникли в Італії в XIII ст. Болгарські літературознавці також вважають, що вінок сонетів як одна з найважчих віршових форм виник у XIII ст. в Італії, однак авторів при цьому не називають. Нарешті Г.П. Кочур, визначивши структуру вінка сонетів як цикл об'єднаних тематично і композиційно 15 сонетів, твердить, що термін “вінок сонетів” існував ще з XIII ст., а правила, за якими складається ця форма, були встановлені в Італії наприкінці XVII ст. [1, 88]. Такі, на жаль, неточні та суперечливі дані з історії та теорії вінка сонетів мали місце у вітчизняній та зарубіжних слов'янських літературознавчих працях до початку 90-х років. В одному з останніх підручників з основ літературознавства (А.Ткаченко. Мистецтво слова. (Вступ до літературознавства). – К.: Правда Ярославичів, 1997) знову повторюється твердження, що першовідкривачем вінка сонетів вважають словенського романтика Ф.Прешерна.

Посилаючись на працю Дж.М. Крещімбені “L’Istoria volgar poesia”, російський віршознавець А.Б. Шишкін, зазначає, що вінок сонетів, як і сам сонет, було винайдено в середньовічній Італії і що строгі правила його форми були сформульовані у XV ст. у Тоскані і затверджені Сієнською Академією. Відповідно не Франце Прешерн є винахідником форми вінка сонетів. Його внеском до розвитку цієї форми, як твердить Г.П. Кочур, слід вважати лише ускладнення вже усталеної форми вінка сонетів акровіршем у магістралі. Ця неперевершеність його майстерності щодо складності форми стала зразком естетичної і художньої досконалості для слов’янських поетів [1, 89].

У східнослов’янську літературу вінок сонетів увійшов завдяки перекладу вінка сонетів Ф.Прешерна, здійсненого Ф.Коршем. Переклад супроводжувався невеликою передмовою-коментарем “Сонетный венок Франце Прешерна”, де перекладач розкрив суть структурування цієї форми. Передмова Ф.Корша до власного перекладу вінка сонетів Прешерна по суті була першою теоретико-літературознавчою дефініцією цієї складної композиції, повторюваною і по-своєму витлумаченою пізнішими віршознавцями. Пізніше форма вінка сонетів набула значного поширення: її почали практикувати в українській, російській, білоруській та інших літературах [2, 253].

З канонічних форм вінка сонетів естетично вагомими в поезії стали два типи: 1) вінок, що розпочинається з магістрала і 2) вінок, який магістралом закінчується. Обидва названі типи мають свої особливості впливу на реципієнта. У вінку сонетів, який розпочинається магістралом, передбачається не тільки мета пролонгації впливу вираженого в ньому на читача, але й деталізації, збагачення його новими думками, мотивами, елементами дії чи почуття. В другому типі вінка, який магістралом завершується, – навпаки: почуття, думки, переживання чи елементи дії (як сюжетотворчі) все більше наростають, розгортаються, поповнюються новими деталями, щоб завершитись у підсумковому заключному сонеті [3, 194].

Сонетові властива поліфункціональність: він може бути жанром (сонет-портрет, сонет-пейзаж, сонет-медитація, сонет-реквієм тощо) або ж може виконувати роль строфи. Поліфункціональність притаманна й вінку сонетів: є вінки з жанровими ознаками ліричної або ліро-епічної поеми, вінки сонетів – легенди, казки, оди тощо, і є вінки сонетів як архітектонічно упорядковані цикли. В таких вінках-циклах кожен окремий сонет більш незалежний і може зберегти ознаки жанру сонета. Тобто, сюжетні вінки сонетів є жанровими різновидами поем чи інших жанрових утворень – легенд, казок і под., – із наперед визначеною кількістю сонетних строф [3, 192]. В історії літератури відомі поеми, написані сонетною строфою. Ян Коллар, чеський поет, є автором великої поеми “Дочка Слави”, написаної сонетами: в останній редакції поема складалась із 645 сонетів. Поема А.Григор’єва “Venezia la bella” (“Прекрасна Венеція”) включає 48 сонетів. Узбецький поет Барот Байкабулов написав ліричну поему в сонетах “Самаркандський ушшак” (у перекладі – “закоханий”), твір складається з 31 сонета. Багато українських вінків сонетів також є сюжетними. До таких, наприклад, належать: вінок сонетів “Лінія вогню” Г.Плоткіна, “Аджимушкай” А.Славути, “Спекотне літо 44-го” М.Вакалюк-Дорошенко, “Тріумф”, “Повстанець” І.Гуцака. Чітким є сюжет у вінку сонетів В.Микульського “Чорнобиль – 1986-го”, до речі, сам поет виділив цей твір у жанр поеми. Тому мають рацію ті літературознавці, які відносять вінки сонетів до жанру поеми (О.Квятковський, Т.Салига) [1, 89]. Але цю типологію слід уточнити: не всі вінки сонетів є поемами, серед них зустрічаються звичайні цикли, в яких дотримано лише правил архітекtonіки вінка сонетів. У такому разі окремі сонети можуть мати свої індивідуальні жанрові ознаки. Власне це дає підстави стверджувати, що частина вінків сонетів межує з жанром поеми (або віршованої казки, легенди чи ін.), а інша частина вінків більше наближається до своєрідно упорядкованих циклів з ускладненою архітекtonікою.

У 1964 році Дмитро Павличко пише вінок сонетів “Гранослов”, з посвятою “На вічну пам’ять Максиму Рильському”. Це поема-реквієм, поема-трен, поема-голосіння за померлим. Те, що Д.Павличко свідомо відмовився від канонічної форми вінка (його вінок нагадує канонічний лише тим, що складається з 15-ти сонетів і що в ньому окремі сонети поєднані спільним сюжетом), можна пояснити почуттям великої втрати, душевного болю, що переповнювали серце поета, вимагали негайного словесного втілення, а канонічний вінок потребував більшого часу, для дотримання усіх його вимог. Д.Павличко залишився вірним своїм принципам: вінок сонетів “Гранослов” також новаторський, як і весь його сонетний доробок [2, 254].

Серед величезної кількості сонетів у світовій поезії з часів Петрарки і Данте до сьогодні мотиви кохання, інтимних почуттів любові до близьких і рідних в більшості з них є переважаючими. Фактично темою кохання розпочалась історія українських вінків сонетів (М.Жук,

А.Казка). Увійшла вона однією з головних і в українські вінки сонетів 70-х – 90-х років. Три вінки сонетів створив в кінці 70-х – на початку 80-х років поет Г.Усач – “Вінок сонетів батькові”, “Вінок сонетів матері”, “Вінок сонетів коханій”, давши трилогії об’єднуючий заголовок “Світи й святи мій шлях, любов незгасна”. “Вінок сонетів про матір” оприлюднив у збірці поезій “Знак літа” (1981) Дмитро Шупта.

Кілька вінків сонетів присвячено мистецтву слова і ролі митця. Серед них “Сонце на чолі” В.Вільного (про роль Франкового слова в історії української поезії) та “Сковорода” І.Калинця (філософські роздуми про значення мови і слова).

Чільне місце в історії українських вінків сонетів належить поетесі Тамарі Коломієць. Нею створені 4 вінки сонетів з дотриманням канону і разом з тим цілком оригінальних, позначених індивідуальним стилем авторки. До кращих вінків сонетів належить “Слово” (1984). Він багатий розмаїттям художніх образів, метафор. Висока поетична довершеність вінка виявляється і в тому, що він замикається магістралом-акровіршем “Нілові Гілевичу”, слова якого авторка взяла за епіграф до вінка [2, 258].

Кінець століття приніс Україні незалежність і світове визнання її як суверенної держави, яка має свою історію, культурну спадщину та мистецтво. Літературні доробки у різних жанрах цього періоду тягнуть до західноєвропейського рівня, зокрема в художньо-естетичній орієнтації. Це стосується і вінків сонетів цього періоду. Наприклад, вінок сонетів “У вогні любові” (1998) Івана Редчиця розкриває основний патріотичний мотив цього періоду – любов до рідного слова і вірність кращим традиціям роду.

Отже, наведений вище історико-літературний аналіз підтверджує незаперечну істину існування в сучасній вітчизняній поезії вінків сонетів як окремих жанрових різновидів. Кращі зразки цієї форми безперечно є зразками поезії високої художньої, естетичної вартості і показником розвитку національної поезії України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Гавриш М. До джерел вінка сонетів / Марія Гавриш // Історико-літературний журнал. – 1998. – №4. – С. 88-93.
2. Якубовська М. Українські вінки сонетів другої половини ХХ ст. / М.Якубовська // Проблеми сучасного літературознавства: Зб. наук. пр. – Одеса: Маяк, 2002. – №10. – С. 251-260.
3. Бехер И. Р. Философия сонета, или Маленькое наставление по сонету / И.Р.Бехер // Вопросы литературы. – 1965. – №10. – С. 190-209.

Білостегнюк Юлія Григорівна, викладач кафедри мовознавства Вінницького національного технічного університету.

bilostegnyuk@mail.ua